

**Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaat
Konusundaki Ayetlere Yaklaşımı ve
Değerlendirilmesi***

Dr. Süleyman NAROL*

Özet

*İnsanın sahip olduğu bilgi kaynakları akıl vahiy ve du-yulardır. Bunlar onun yaşadığı dünya hayatına ait konularda her türlü bilgiye sahip olmasında insan için gerekli ve aynı zamanda yeterlidir. Ancak insanın maddi âlemden sonra ya-şayacağı kabir ve ahiret gibi duyular ötesi alemler hakkındaki bilgileri ise Âyet ve hadislerle sınırlıdır. Bu konudaki bilgileri ihtiva eden Kur'an âyetleri ise müfessirler arasında farklı yo-rumlara konu olmuştur. Ehl-i Sünnetin önemli i'tikâdî ekolle-rinden olan Eş'arî mezhebinin görüşlerini benimseyen **Fahreddin Râzî** (v. 606/1209) bu konudaki âyetleri tefsir ederken şefaatin Allah'ın dilemesine bağlı olarak, âhirette kü-çük ve büyük günah sahibi Müslümanların affına vesile ola-cak bir ilahi lütuf olduğunu söyler. Mu'tezile ekolünün temsil-cisi müfessir **Kâdî Abdülcebbâr** (v. 415/1024) ise mezhebî görüşlerine bağlılığının bir sonucu olarak büyük günah işle-yene şefaat edilmeyeceğini, küçük günah işleyenlerin günah-larının da Allah tarafından affedileceğini söyler. O'na göre şefaat âhirette mü'minlerin derecelerinin yükselmesine ve elde edecekleri mükâfat ve sevabın artmasına vesile olacaktır.*

Anahtar kelimeler: Şefaat, Ahiret, Allah, Fahreddin Râzî, Kâdî Abdülcebbâr

* Bu makale "Mezhep Mensubiyetinin Kur'an'ı Anlamaya ve Yorumlamaya Etkisi (Eş'ariyye ve Mu'tezile Örneği) isimli Doktora tezinden makale formatında düzenlenerek yeniden hazırlanmıştır.

* KONYA-Hüyük İlçe Müftüsü.

Fakhruddin Razi and Qadi Abd al-Jabbar's Approaches to and Interpretation of the Verses About Intercession

Abstract

The information resources of human being are reason, divine inspiration and senses. However, without divine inspiration, the other sources of information are not sufficient to inform human beings about the life in tomb and the Afterlife which are beyond senses. The information about these issues is limited with that which is given by verses. But the verses about intercession have been interpreted differently by the interpreters of Quran. **Fakhruddin Razi** (died in 606 by Hegira Calendar/ 1209 by Gregorian Calendar) who adopted the beliefs of Ash'ari theological school of thought which is an important branch of Sunni school of thought said that intercession will lead to pardon for Muslims who have big or small sins on the day of Judgement by the will of Allah. Affected by the ideas of the school of thought to which he was affiliated, **Qadi Abd al-Jabbar**, an interpreter of Quran and a member of Mu'tezile school of thought said that those who commit big sins will not be granted any intercession but those who commit small sins will be pardoned by Allah on the judgement day. To him, intercession is a mean for increasing higher positions and better prizes for Muslims in paradise.

Key Worlds: *Intercession, Judgement Day, Allah, Fakhruddin Razi, Qadi Abd al-Jabbar*

Giriş

İslâm inanç sistemi Allah, Peygamber ve âhiret olmak üzere üç temel esas üzerine kurulmuştur. Âhiret, insanın kendisinde fitrî olarak var olan nereden geldim nereye gidiyorum? Sorusunun cevabını bulabilmesi için inanması zorun-

lu bir gerekliliktir. Âhiret inancı en ilkel toplumdaki en gelişmiş topluma varıncaya kadar kâinatta bir yaratıcının varlığına inanan tüm toplumlarda neredeyse istisnasız bir şekilde var olan bir olgudur. Ancak içerik ve muhtevası bakımından âhiret tasavvuru konusunda farklı görüşler benimsenmiştir.¹

Razi'ye göre insanın üçüncü hayatı olan âhiret hayatı, kendine mahsus birtakım halleri olan bir âlemdir. İnsanın birinci hayatı olan dünya hayatının aksine ölümün gerçekleşmesiyle başlayan ikinci hayat olan kabir hayatı ve kıyametin kopmasıyla başlayan bekâ âlemi, insanın aklıyla idrak edemeyeceği bir âlemdir. Bu konudaki bütün bilgiler **Râzî**'nin ifade ettiği gibi nakle dayanır. Dolayısıyla âhirete dair bilgileri âyet ve hadislerden elde etmekteyiz. Ne varki bu bilgileri ihtiva eden âyet ve hadisler de üzerinde tartışmaların olduğu hatta Ömer Nasûhî Bilmen'in ifade ettiği gibi mezhebî yaklaşımlara konu olmuş en bariz örneklerin verildiği bir alan olmuştur.²

İslam âlimlerinin üzerinde en çok tartıştığı ahiret hallerinden olan şefaath hakkındaki bilgilerimiz de Kur'ân-ı Kerim'in ve Peygamberimizin bildirdikleriyle sınırlıdır. İnsanın sahip olduğu akıl ve duyular bu konuda yetersizdir. Zira bahse konu olan şefaath, duyular ötesi bir hayat olan ahiret hayatı ile ilgilidir. İslam inanç sisteminin temel konularından olan âhiret hayatı öteden beri insanlar tarafından hep merak edilmiş ve birçok tartışmaların yaşandığı bir alan olmuştur.

Şefaath konusu da bu tartışmaların yaşandığı ahireti ilgilendiren konular arasında yer almaktadır. Bu konudaki tartışmalar H. I. asırda kelâmî tartışmalar arasında yerini almış ve H. II. yüzyıldan itibaren itikâdî mezheplerin ayırt edici esas haline gelmeye başlamıştır. Tasavvuf'un ilmî bir

¹ Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", *DİA*, İstanbul, 1988, I, s. 543.

² Bilmen, Ömer Nasûhî, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l- Müfessirîn)*, Bilmen yay., İstanbul, 1973, I, s. 158.

disiplin haline gelmesiyle de âhiret hayatını ilgilendiren şefaatin yanında dünya hayatında şefaati konusu da gündeme gelmiş ve konu vesile, tevessül vb. gibi kavramlar etrafında tartışılmaya başlanmıştır.³

Şefaati konusunda Hicrî I. Asırdan itibaren yaşanan bu tartışmalar ve yapılan yorumlar geçmişte olduğu gibi günümüz Müslümanlarının da tartıştığı ve farklı görüşler ortaya koyduğu itikâdî bir konu olarak canlılığını korumaktadır.

Bu çalışmada insanın üçüncü hayatı olan ve Râzî'nin akılla bilinmeyeceği hakikatini ifade ettiği ahiret hayatına dair bilgileri içeren nakli delillerin en önemlisi olan Kur'an âyetlerine Eş'ariyye'ye mensup **Fahreddin Râzî** (v. 606/1209) ve birçok itikâdî tartışmaların ortaya çıkmasında olduğu gibi bu konudaki tartışmalarda da önemli rol oynayan Mu'tezile'nin temsilcisi **Kâdî Abdülcebbar**'ın (v. 415/102) şefaati konusundaki âyetlere yaklaşımı mukayeseli olarak ele alınacaktır. Elde edilen sonuçlar Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu konudaki görüşleri de dikkate alınarak değerlendirilecektir.

A. Şefaati Kavramı

Şefaati kelimesi, “ş-f-a” kökünden türeyen mastar bir kelime olup, aracılık yapmak, yardım etmek, vesile olmak, dua etmek anlamlarına gelir. “Şef” kelimesi ise, hem isim hem de mastar formunda kullanılan ve şefaatiyle aynı kökten gelen bir kelimedir. Bir şeyi diğerine katmak, diğerine eklemek, çift yapmak, ihtiyacını gidermede bir kimsenin kendisini diğerinin yarısı kılmak anlamlarına gelir. Zıddı tek anlamına gelen “vetr”⁴dir.⁵ Şefaati kelimesi mastar

³ Yavuz, Yusuf Şevki, “Şefaati”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 413.

⁴ Fecr 89/3.

⁵ er-Râgıb, *el-Müfredât fî ğaribil-Kur'an*, I-II, Mektebetüs-Sekâftü't-Diniyye, Kâhire, 2005, I, s.347; Firuzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kamusu'l-Muhît*, Müessesetür-Risâle, Beyrût, 2005, s. 734; ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b.Ahmed, *Esâsü'l-Belâĝa*(thk. MuhammedBâsilUyûnis-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, s. 513; er-Râzî, Fahreddin İbn Allâme Ziyâüddin Ömer, *Tefsîru'l-Fahrir-Râzî* (Mefâtihu'l-Ġayb), I-XXXII, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1981, X, s. 212; Akay, Akif, *İslam İnançında Şefaati*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya, 2012, s. 23.

kullanımıyla Kur'an'ı Kerim'de onüç âyette⁶ geçmektedir. Fecr 89/3. âyette sözlük anlamında kullanılırken bunun dışında kalan onyediyette de *yeşfeu/yeşfeû-yeşfeûne*, *şefî'/şâfi'in*, *şüfe'â/şüfe'âüküm/şüfe'âunâ* şeklinde isim ve fiil formunda kullanılmıştır.⁷

Istilahî bir kavram olarak ise, şefaât edenin, bir başkasına herhangi bir menfaatin ulaştırılması ya da zararın ondan uzaklaştırılması için yüksek bir makamdan istekte bulunmasıdır. **Kâdî Abdülcebbar**'a göre şefaât, kendisinden şefaât istenilen (*meşfû'unileyh*), şefaât eden (*şâfi'/şefî'*), şefaât edilen (*meşfû'un leh*) ve şefaatin konusu (*meşfû'unfih*) olmak üzere dört unsurdan oluşur.⁸

Dini bir terim olarak şefaât ise âhirette, Peygamberler, âlimler, melekler ve Allah'ın izin verdiği kimselerin yine Allah'ın izniyle mü'minlerin bazılarının günahlarının bağışlanmasını veya günahı olmayanların derecelerinin yükseltilmesini talep etmeleridir.⁹

Bir de bunun dışında sadece Hz. Peygamber'e mahsus olan ve kıyamet günü insanların beklemekten kurtulup bir an önce hesaba çekilmeleri için peygamberimizin göstereceği şefaât vardır ki buna şefaât-i uzmâ" denir.¹⁰ **Râzî**'nin bu konuda yazdığı müstakil eser *eş-Şefâ'ati'l-Uzmâ fi yevmi'l-Kiyâme* sadece Peygamber'e verilen bu büyük şefaatin ele alındığı beklentisini oluştursa da eser, Hz. Peygamber'e verilen şefaât yetkisi ile birlikte genel manada şefaatin varlığını özellikle de büyük günah işleyen mü'minlerin Allah'ın izniyle şefaate uğrayacaklarını söyleyen **Ehl-i**

⁶ Bakara, 2/48, 123, 254; Nisâ, 4/85(iki defa); Meryem, 19/87; Tâhâ, 20/109; Sebe, 34/23;Yâsin, 36/23;Zümer 39/44; Zuhruf, 43/86; Necm, 53/26;Müddessir, 74/48.

⁷ Abdü'l bâki, MuhammedFuâd, *el-Mu'cenu'l-Müfehras li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dârulhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Tsz., s. 384.

⁸ el-Kâdî,Abdülcebbar el-Hemedânî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* (thk. Abdülkerim Osman), MektebetüVehbe, Kahire, 1996, s. 688.

⁹ Çelebi, İlyas, *İslâm İnanç sisteminde Akılcılık ve KâdîAbdulcebbar*, Rağbet yay., İstanbul, 2002, s. 338-339; Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Tekin kitabevi, Konya 1991, s. 396.

¹⁰ Akay, İslam İnançında Şefaât, s. 26.

Sünnet'in delillerini ve **Mu'tezile**'ye verdiği cevapları içermektedir. Bu eser hakkında **Râzî**'nin görüşleri ortaya konurken detaylı bilgi verilecektir.

B. Şefaati Konusunda İslam Âlimlerinin Görüşleri

Şefaati konusu dünyada ve âhirette olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmıştır. Dünyada şefaati peygamberlerin ve salih kişilerin dünyevi birtakım ihtiyaçlarının karşılanması veya günahlarının bağışlanması için dua etmeleri anlamında olan şefaattir ki ilahi emirlere aykırı olmamak üzere bunun caiz olduğu konusunda İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir.¹¹ Dünyadaki şefaati konusunda şefaatin dünyadayken istenip istenemeyeceği, istenecekse kimlerden istenip kimlerden istenemeyeceği ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Biz bu başlık altında âhirette şefaati konusunu ele alacağımızdan bu konudaki tartışmalara yer vermeyeceğiz.

Âhirette şefaati konusunda ise İslâm âlimleri arasında herhangi bir fikir ayrılığı mevcut değilken söz konusu bu şefaatin kimleri kapsayacağı ve mahiyeti ile kimlerin şefaati edeceği konusunda farklı görüşler mevcuttur. **Mu'tezile**'ye göre günahlarından tevbe eden mü'minler için bu şefaati söz konusu iken Mürchie'ye göre fâsıklar için geçerlidir.¹² **Mu'tezile**'ye göre küçük günah işleyenler ise Allah tarafından günahları bağışlanacağı için şefaate ihtiyaçları olmayacaktır.¹³ Onlar bu yaklaşımla söz konusu bu

¹¹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Şefaati", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 413.

¹² el-Kâdi, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 687-688; ez-Zemahşeri, Ebi'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaiki Gavâmizit-Tenzil ve Uyûn'l-EkâvilfiVücûhit-Te'vil* (thk. Şeyh Adil Ahmed-Şeyh Ali Muhammed), Mektebetü'l- Ubeykân, Riyad, 1998, I, s. 265-266; Akay, *İslam İnançında Şefaati*, s. 26.

¹³ Çelebi, *Akılculuk veKâdiAbdülcebbar*, s. 340. Mu'tezile'ye göre Allah küçük günah işleyenleri affedecek ve onlara azap etmeyecektir. Ehl-i Sünnet ise buna karşı çıkmış ve küçük günah işleyeninin de Allah'ın dilemesine bağlı olarak azaba uğratılabileceklerini dilerse bağışlanacaklarını onların bağışlanmalarının Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi Allah için bir zorunluluk değil lütuf olduğunu söylemişlerdir. (er-Râzî, *Tefsîr*, X, s. 81; el-Kâdi, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 332, 644, 677).

şefaatin sadece sevap ehli ve Allah dostu olan mü'minlerin derecelerinin yükseltilmesinde geçerli olacağını savunmaktadır. **Eş'arî, Mu'tezile**'nin bu yaklaşımını eleştirir ve bunun peygamberin ümmetinden günahkârların affı için göstereceği şefaata etme yetkisini kaldırdığını söyler.¹⁴ **Mu'tezile** bu konudaki görüşlerine Kur'an'da mü'minlere şefaata edileceğini bildiren âyetler¹⁵ bulunmasına rağmen büyük günah işleyenlerin şefaata edileceğine dair bir âyet bulunmadığı tam tersine zalimlerin şefaatchisi olmadığını bildiren âyetlerin¹⁶ mevcut olduğunu delil olarak ileri sürerler. Bu konudaki Hz. Peygamber'in büyük günah işleyenlere şefaata edeceğini bildiren hadisin¹⁷ âhâd olduğunu, delil teşkil etmediğini, sahih olması durumunda ise büyük günah işledikten sonra tevbe etmiş olma şartına bağlı olarak kabul edilebileceğini savunurlar.¹⁸ **Ehl-i Sünnet** âlimleri, Şi'a ve Mürcie'ye göre ise, Allah'ın dilemesine bağlı olarak mü'minlerden küçük ve büyük günah işleyenlerin affı ve günah işlemeyenlerin derecelerinin yükseltilmesi anlamında hepsi için şefaata geçerlidir.¹⁹

Şefaata konusunda Kur'an, bunun âhireti ilgilendiren bir konu olduğunu, Allah veya onun izin verdiği kimselerin

¹⁴ İbnFürek, Muhammed b. Hasen, *Makalatü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*(thk. AhmedAbdurrahîm es-Sâyih), Mektebetü's-Sekâfetüd-Dîniyye, Kâhire, 2005. s. 172.

¹⁵ Mü'min, 40/7.

¹⁶ Mü'min, 40/18.

¹⁷ EbüDâvüd, "Sünnet", 21; Tirmizî, "Kıyâme", 11; İbnMâce, "Zühd", 37; Ahmedb. Hanbel, III, 213.

¹⁸ el-Kâdi, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 690; er-Râzî, *Tefsîr*, III, s. 59-60; Çelebi, *Akılcalık ve Kâdi Abdülcebbâr*, s. 340. Bu konuda Mu'tezile'nin ileri sürdüğü delillerin detaylı izahı için bkz.: er-Râzî, el-İmam Fahrüddîn, *eş-Şefâ'ati'l-Uzmâ fi'Yevmi'l-Kıyâme*(thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ), el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 1988, s. 39-44.

¹⁹ el-Mâtürîdî, EbûMansûr, Muhammed b. Muhammed, *Şerhu Fikhi'l-Ekber* (neşr. İbrahim el-Ensârî), Katar, Tsz.,s. 90; İbn Füreka, *Makalatü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, s. 172; el-Bâkılânî, el-Kâdi Ebubekir b. et-Tayyib, el-İnsâf Fima Yecibü İ'tikâdühâ ve lâ Yecûzu el-Cehlü Bihâ (thk. Muhammed b. Zâhid el-Kevserî), el-Mektebetü'l-Ezheriyyeli't-Türâs, Mısır, 2000, s. 162; Yavuz, "Şefaata", *DİA*, XXXVIII, s. 413-414.

yapacağı bir tasarruf olduğunu bildirmektedir.²⁰ Kur'an, şefaati edecek kimselerin isimlerinden bahsetmemekle birlikte bu iznin kendilerine verileceği kimselerin vasıflarını belirtmektedir. Bunlar da Allah'ın şefaati için izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseler, O'nun huzurunda söz almış olanlar, şirki reddedip tevhidin hak olduğuna şahitlik edenler ve meleklerdir.²¹ Kur'an'da vasıfları açıklanan bu kimselerin kimler olduğu noktasında İslâm âlimlerinin çoğunluğu bunların yetkileri birbirinden farklı olmak üzere peygamberler, âlimler, şehitler, melekler ve diğer izin verilen kimseler olduğunu söylemişlerdir.²²

Şefaati konusunda Kur'an'da yer alan âyetlere dair her iki müfessirin görüşlerine yer verirken şefaate ulaşamayacağı kesin olanları bildiren âyetler (bunların kâfirler, müşrikler, münafıklar, putlar ve kendilerine izin verilmeyenler olduğu konusunda âlimler arasında ittifak vardır.)²³ve şefaatin Allah'ın iznine bağlı olduğunu ifade eden âyetler²⁴, bir de kendilerine şefaati etme izni verilenlerin vasıflarını belirten âyetler²⁵ vardır ki biz bunlar üzerinde durmayacağız. Çünkü bunlar üzerinde kayda değer bir fikir ayrılığı bulunmamaktadır.²⁶

Şefaatin temelde iman ehli hakkında gerçekleşeceği konusunda herhangi bir fikir ayrılığı bulunmamakla²⁷ birlikte **Mu'tezile** ve **Ehl-i Sünnet** arasında en çok tartışma ko-

²⁰ Çelebi, Akılcılık ve Kâdi Abdülcebbar, s. 340.

²¹ Meryem 19/87; Tâhâ 20/109; Enbiyâ 21/27-28; Zuhuruf 43/86. Kendilerine şefaati izni verilenler hakkında

detaylı bilgi için bkz.: Akay, *İslam İnançında Şefaati*, s. 55-64.

²² Yavuz, "Şefaati"; XXXVIII; s. 414; Çelebi, *Akılcılık ve Kâdi Abdülcebbar*, s. 339.

²³ Yavuz, "Şefaati"; XXXVIII, s. 412-413; Akay, *İslam İnançında Şefaati*, s. 26.

²⁴ Bakara, 2/255; Tâhâ 20/109; Secde, 32/4; Zümer, 39/44.

²⁵ Meryem 19/87; Tâhâ 20/109; Enbiyâ 21/27-28; Zuhuruf 43/86 vb.

²⁶ el-Kâdi, Abdülcebbar el-Hemedânî, *Tenzihü'l-Kur'an ani'l-Metâi'n*, Dârun-Nehdati'l-Hadise, Beyrut, tsz., s. 261; el-Kâdi, Abdülcebbar el-Hemedânî, *Müteşâbihü'l-Kur'an* (thk. Adnan Muhammed Zerzür), Dârut-Türâs, Kahire, 1185, s. 499.

²⁷ el-Kâdi, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, s. 690

nusu olan kendileri için şefaatin geçerli olduğu ve tevbe etmeden ölen mü'minlerin hangi günahlarının şefaati sayesinde affedileceği, küçük günah işleyenlerin mi yoksa büyük günah sahiplerinin mi ya da her ikisinin şefaate mazhar olacağı konusunda tartışmalara konu olan âyetleri **Râzî** ve **Kâdî Abdülcebâr**'ın bu âyetlere yaklaşımı ve bu konudaki mezhebî fikirlerinin söz konusu âyetleri anlama ve yorumlama faaliyetine etkisini değerlendireceğiz. Bu konuda her iki müfessirin görüşüne geçmeden önce tevbe etmeden ölen büyük veya küçük günah sahibi Müslümanın şefaati konusundaki durumuna dair ortaya konulan yaklaşımları bir kez daha özetlemekte yarar görüyoruz. Bu konudaki görüşleri genel olarak üç maddede ele alabiliriz. Birincisi, şefaatin sadece küçük günah sahiplerine yapılacağını savunan Ebû'l Huzeyl el-Allâf'ın (235/849) görüşü, ikincisi, şefaatin sadece Müslüman olarak ölenleri kapsayacağını çünkü Kur'an'ın ifade ettiği şefaatin bunları kapsadığını dolayısıyla tevbe etmeden ölen büyük günah sahibinin şefaate muhatap olmayacağını savunan **Mu'tezile**'nin çoğunluğunun ve Hâriciler'in görüşü, üçüncüsü de şefaatin küçük veya büyük günah işleyen bütün mü'minleri kapsayacağını savunan **Ehl-i Sünnet**'in görüşüdür.²⁸

Kâdî Abdülcebâr, **Mu'tezile**'nin çoğunluğu gibi düşünerek şefaatin sadece mü'minlerin derecelerinin yükselmesinde geçerli olduğunu büyük günah işleyenlerin bundan yararlanamayacaklarını, küçük günah işleyenlerin de günahlarının zaten affedildiğini bu nedenle de şefaate ihtiyaçlarının olmayacağını ileri sürmüştür.²⁹ **Râzî**, bu konudaki görüşlerini bu alanda müstakil olarak yazdığı eş-Şefâati'l-Uzmâ fi yevmi'l-Kiyâme isimli eserinde ortaya koymuştur. Müellif bu eserde birinci bölümde iman-amel münasebetini ele almış ve bu konudaki görüşleri aktararak

²⁸ Yavuz, "Şefaati", XXXVIII, s. 413-414.

²⁹ el-Kâdî, Mütешâbihü'l-Kur'an, s. 627; Çelebi, Akılcılık ve Kâdî Abdülcebâr, s. 340.

değerlendirmesini yapmış ve imanın kalbin tasdiki olduğu yönündeki görüşü savunmuştur. İkinci bölümde şefaati konusunda **Mu'tezile**'nin görüşlerini ve delillerini detaylıca aktardıktan sonra bu konuda kendisinin de savunduğu **Ehl-i Sünnet**'in görüşlerini ve onların bu konuda **Mu'tezile**'ye verdiği cevapları önce âyetler, sonra da hadisler ışığında ele alır. Üçüncü ve son bölümde de mü'minlerin ve günahkârların akıbetlerinden cennet ve cehennemden ve buna müteallik konulardan bahseder.³⁰

Şimdi küçük veya büyük günah işleyenlerin şefaati konusuna konu olan âyetleri her iki müfessirin tefsirlerinden ve diğer eserlerinden ele alalım.

C. Fahreddin Râzî ve Kâdî Abdülcebbar'ın Şefaati Konusundaki Âyetlere Yaklaşımı

Bu konuda ele alacağımız ilk âyet Bakara sûresi 2/48. âyettir. *وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُجَالُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَنَلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ* “Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaati kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.” **Kâdî** bu âyetin tefsirinde şöyle der : “Bu âyet azabı hak etmiş kimseye peygamberin şefaati etmeyeceğine ve ona yardım da etmeyeceğine delildir. Çünkü âyet herhangi bir tahsiste bulunmadan o günün vasfını belirtmiştir. Bu nedenle sevap ehlinin dışında kâfirlere bu hitabı yöneltmek mümkün değildir. Bu âyetâhîret günü azabı hak edenler hakkında gelmiştir (yani ifade geneldir) ve hitap sadece günahkârlara yöneliktir. Aynı şekilde mü'minlere şefaati de meneder sözümüzü kimse kınayamaz. Çünkü Peygamber onlara şefaati etseydi bu şefaati onları azaptan kurtarır ve onlara karşılık verirdi. Bu durumda da *لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا* (hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz) demesi sahih olmazdı.... Çünkü şefaatin kabul edilmesi, azabın, zararı hakeden

³⁰ er-Râzî, eş-Şefâ'ati'l-Uzmâ fi yevmi'l-Kiyâme, s. 23-83.

birisinden bu zararı uzaklaştırmada en büyük fidye olan mağfirete dönüştürülmesine bağlıdır.”³¹ **Kâdî** bu âyetin sadece kâfirlere hitap etmediği aynı zamanda günahkâr mü’minleri de içine aldığını tevbe etmedikleri sürece peygamberin onlara şefaata etmeyeceğine delil olduğunu söyleyerek kendi mezhebi yaklaşımına uygun bir anlama ve yorumlama faaliyetinde bulunmuştur.

Kâdî Abdülcebâr’ın şefaata konusundaki görüşlerini ortaya diğer bir âyet de Âl-i İmrân sûresi 3/192. âyetidir. رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ الدَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ “Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, artık onu rüsvay etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.” Bu âyetin tefsirinde de âyetin büyük günah işleyen zalimin Rasûlullah’ın (s.a.v) şefaatinde istifade edemeyeceğine ve büyük günah (zulüm) üzere ve onda ısrar etmiş olarak öldüğü sürece ateşten kurtulamayacağına delil olduğunu söyler.³²

Günahkâr mü’minlere şefaata edileceğinden bahseden Mü’min sûresi 40/18. âyette ise وَأَنْذَرْتَهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ وَآيَاتُهَا كَاطْمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ “Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaataçısı vardır.”şöyler der: “Bu âyet zalime Peygamber’in (s.a.v) tevbe etmediği sürece şefaata etmeyeceğini ve şefaatin sadece mü’minler için geçerli olacağını, onlara verilen nimetlerin artırılacağını ve derecelerinin yükseltileceğini açıklamıştır.” dedikten sonra bu âyeti sadece kâfirlere tahsis edenlerin herhangi bir delil olmadan konuştuklarını söylemektedir.³³

Bu konuda detayına yer vereceğimiz bir başka âyet ise Secde sûresi 32/20. âyettir. وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوِيهِمُ الدَّارُ كَلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ تَوَقَّوْا عَذَابَ الدَّارِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكْفِرُونَ “Yoldan

³¹ el-Kâdî, *Müteşâbihü'l-Kur’an*, s. 90-91; el-Kâdî, *Tenzîhu'l-Kur’an*, s. 24.

³² el-Kâdî, *Müteşâbihü'l-Kur’an*, s. 177.

³³ el-Kâdî, *Müteşâbihü'l-Kur’an*, s. 600; el-Kâdî, *Tenzîhu'l-Kur’an*, s. 367; el-Kâdî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 689.

çıkanlar ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın! denir.” **Kâdî**, bu âyetin tefsirinde şöyle der: “Eğer fâsık (büyük günah sahibi) cehennemden çıkacak olsaydı bu azabın bitmesiyle veya şefaate olurdu ki bu durumda Allah Teâlâ'nın söylediği “onlar oradan her çıkmak istediklerinde geri çevirilirlen” sözü sahih olmazdı. Bu durumda da “onlar oradan çıkmak istediklerinde oraya geri döndürülmezler” denmesi gerekirdi ki böyle olduğunu âyetin zahiri yalanlamaktadır.”³⁴

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde görüleceği üzere, **Kâdî Abdülcebbar** şefaati konusundaki âyetlerde şefaatin mü'minlere has olduğu, onların sevap ve derecelerinin artması ve yükselmesi anlamında olduğu ve büyük günah sahibi dediği fâsık kimsenin tevbe etmeden ölürse şefaatten mahrum kalacağı ve peygamberin ona şefaati edemeyeceği şeklindeki mezhebi görüşlerini bu konudaki âyetlerin tefsirinde de ortaya koymuştur. Ayrıca zalimlerden bahseden âyetlerin mutlak geldiği gerekçesini ortaya koyarak sadece kâfirleri içine almadığı, büyük günah işleyip de tevbe etmeden ölen mü'minler (fâsiklar) için şefaatin olmadığı buradan hareketle de şefaatin tevbe sayesinde aff ve mağfiret dairesine dâhil olan veya hiç günah işlememiş mü'minleri kapsayacağını ifade etmiştir. Bu konuda burada yer verme imkânı olmayan diğer âyetlerde de tefsirlerini baştan sona tarayarak tespit ettiğimiz kadarıyla aynı yaklaşımını devam ettirmiş ve savunduğu mezhebî ilkeyi korumuştur.³⁵

Râzî şefaati konusunda **Kâdî Abdülcebbar**'ın değerlendirmelerine ilişkin örnek verdiğimiz ilk âyet olan Bakara

³⁴ el-Kâdî, *Müteşâbihü'l-Kur'an*, s. 561.

³⁵ Yûnus 10/27; Nahl 16/37; Tâhâ20/82, 109; Enbiyâ 21/28; Nûr 24/5, 19; Zümer 39/19, 54; Şûrâ 42/8, 22; Kâf 50/35; Meâric70/11. Krş.: el-Kâdî, *Müteşâbihü'l-Kur'an*, s.362-363, 442, 493, 494, 499, 521-522, 524, 592, 597,604, 605, 627, 665; Enbiyâ 21/28; İnfîtâr 82/14; Târik86/9-10 Krş.: el-Kâdî, *Tenzihu'l-Kur'an*, s. 261, 435, 453, 458.

sûresi 2/48. âyetin tefsirinde bütün ümmeti Muhammed'in Hz. Peygamber'in şefaata yetkisine sahip olduğunda ittifak ettiğini bu hususa da İsrâ sûresi 17/79. ve Duhasûresi 93/5. âyetlerin³⁶ işaret ettiğini ancak şefaatin kimleri kapsadığı konusunda ihtilaf ettiklerini, **Mu'tezile**'ye göre mü'minlerden büyük günah işlememiş olanları kapsadığının ve onların derecelerinin artmasına vesile olacağını söyler. **Ehl-i Sünnet**'in ise azabı hak etmiş olanlardan azabın düşürülmesi şeklinde şefaatten istifade edeceklerini, bunun ya cehenneme girmeden, ya da girdikten sonra oradan çıkarak gerçekleşeceğini söylediğini ifade eder. **Kâdî**'nin ve **Mu'tezile**'nin bu konudaki delillerine cevaplar verir ve âyette bahsedilen şeyin mü'minlerin derecelerinin artması değil cezadan kurtulmaları olduğunu söyler.³⁷

Râzî, bu konuda örnek verdiğimiz ikinci âyet olan Âl-i İmrân sûresi 3/192. âyet hakkında ise **Mu'tezile**'nin fâsık kimselerin şefaate nail olmayacaklarını söylediğini belirttikten sonra üç şekilde onların bu âyetle ilgili iddialarına cevap verir. Birinci olarak Kur'an'ın zalimlerin mutlak olarak kâfirler olduğunu söylediğini ifade ederek Bakara sûresi 2/254. *وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ* "*Kâfirler, zalimlerin ta kendileridirler.*" âyetini buna delil getirir. Dolayısıyla buradaki zalimlerin kâfirler olduğunu söyler. İkinci olarak, bu âyeti kâfirlere has kılmanın yanlış olduğu söylenemez çünkü Allah dünyada mü'minlere âhirette mükafaat va'detmiştir. Onlar açısından böyle bir delil söz konusudur bu nedenle "*yardımcıları yoktur*" ifadesini kâfirlere has kılmak daha doğru ve isabetlidir. Üçüncü olarak da bu âyet, umumî hüküm ifade etmektedir. Şefaatin sabit olduğu hakkında gelen naslar ise, hususîdir. Hâs lafız ise umûmî olandan önce gelir.³⁸

³⁶ علیٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceği umulur. "وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى." "Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın."

³⁷ er-Râzî, *Tefsîr*, III, 59-60.

³⁸ er-Râzî, *Tefsîr*, IX, s. 148-149.

Üçüncü örnek olarak ele aldığımız Mü'min sûresi 40/18. âyetin tefsirinde ise **Râzî**, Âl-i İmrân 3/192. âyette-kine benzer cevaplarla burada bahsi geçenlerin kâfirler olduğunu söyleyerek **Mu'tezile**'nin delillerine itiraz eder ve karşı cevaplar verir.³⁹

Son örneğimiz olan Secde sûresi 20. âyet ile ilgili olarak **Râzî** bir önceki âyet ile bu âyet birlikte ele alır ve orada geçen "fâsıklar" ifadesinden diğer âyetlerde olduğu gibi kâfirlerin kastedildiğini söyledikten sonra bu âyetteki "*Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler*" sözünün burada çektikleri elem verici işin ara vermeden devam edeceği ve tekrarlanacağına işaret ettiğini çünkü onların dünyada bunu yalanladıklarını söyledikten sonra âyetin devamındaki "*Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın! denir*" ifadesinin de kendisinin bu görüşünü teyid ettiğini söyler.⁴⁰

Râzî bu konudaki diğer birçok âyeti⁴¹ büyük günah işleyene şefaatin olacağını savunduğu Bakara sûresi 2/48. âyet'in tefsirinde ve bu konudaki müstakil olarak yazdığı eş-Şefâti'l-Uzmâ adlı eserinde **Mu'tezile**'ye cevap verirken ele alır ve yukarıda örnek olarak yer verdiğimiz ve görüşlerini aktardığımız âyetlerdeki gibi **Ehl-i Sünnet**'in görüşünü savunarak şefaatin mü'minlerden küçük ya da büyük günah işleyenler için geçerli olacağını, kâfirler için ise geçerli olmayacağı noktasında ilim ehlinin ittifak ettiklerini belirtir.⁴²

Râzî ve **Kâdî Abdülcebbar**'ın şefaatin kimlere olacağı noktasındaki görüşlerini yansıtan âyetleri bu şekilde ele alıp aktardık. Bu konuya ilişkin âyetlere **Mâtürîdî**'nin yaklaşımı **Râzî**'nin görüşleriyle uyumludur. O, küçük ve büyük ayırımı

³⁹ er-Râzî, *Tefsîr*, XXVII, s. 51-52.

⁴⁰ er-Râzî, *Tefsîr*, XXV, s. 184.

⁴¹ Bakara 2/254; Nisâ 4/64, 86; Yûnus 10/3; Meryem 19/85-87; Enbiyâ 21/28; Mü'min 40/7; Muhammed 47/19; Müddessir 74/48; İnfîtar 82/14 vb.

⁴² er-Râzî, *Tefsîr*, III, s. 62-66; er-Râzî, eş-Şefâ'ti'l-Uzmâ, s. 45-50.

yapılmaksızın günah işleyen mü'minlere Allah'ın dilemesiyle şefaate edileceğini, günah olmayınca şefaate zaten ihtiyacın kalmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca **Mu'tezile**'ye karşı çıkararak büyük günah işleyeni ehl-i iman olarak kabul ettiklerini söylemektedir.⁴³ Zemahşeri'nin ise kendi mezhebinin müfessiri **Kâdî** ile aynı yaklaşımları ortaya koyduğunu tespit ettik. Konuyla ilgili âyetlere yaklaşımına baktığımızda Zemahşeri de mensubu olduğu **Mu'tezile** gibi şefaatin sadece mü'minler için geçerli olacağını, küçük günah işleyenlerin günahlarının bağışlandığını ve şefaate ihtiyacının olmadığını, büyük günah işleyenin ise şefaate uğratılmayacağını savunur. "fâsık" ve "zâlim" ifadelerini **Kâdî** gibi büyük günah işleyen mü'min olarak tefsir eder.⁴⁴

Şefaate konusunda Hz. Peygamber'den gelen hadisler de yine bu konuda delil olarak ortaya konmuştur. Biz bu konudaki hadislerin detaylarına girmeyeceğiz ancak büyük günah sahibine Hz. Peygamber'in şefaate edeceğine dair hadis üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Söz konusu hadisin kaynaklarda yaygın olarak geçen metni şu şekildedir: شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي "şefaatiim, (kıyamet gününde) ümmetimden büyük günah sahipleri içindir."⁴⁵ **Ehl-i Sünnet**, şefaatin varlığı ve büyük günah işleyenlere Hz. Peygamber'in şefaate edeceğine dair bu hadisi delil getirmiştir. **Mu'tezile** ise bu hadise itiraz ederek hadisin haberi vâhid olduğunu ve İtikâdî konularda da kesin bilgi ifade etmeyen, zan ifade eden bir hadise tutunmanın doğru olmadığını söylemiştir. Doğru olsa bile büyük günahattan tevbe etmeleri şartıyla bu şefaate geçerlidir

⁴³ el-Mâtürîdî, EbûMansûr, *Te'vilâtüEhlis-Sünne* (Tefsîru'l-Mâtürîdî), (thk. MecdiBâsellüm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005., II, s. 236; VII, s. 310-311, 338; X, s. 327; IX, s. 275-276

⁴⁴ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, s. 266, 380, 678; II, 62-63; IV, s. 139; VI, 262-263..

⁴⁵ EbûDâvûd, "Sünnet", 21; Tirmizî, "Kıyâme", 11; İbnMâce, "Zühhd", 37; Ahmed b. Hanbel, III, 213. Bkz.: Wensinck, Arent Jean-el-Bâkî Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehras li elfâzi'l-Hadis-Nebevî*, Çağrı yay., İstanbul, 1988, III, s. 151;

şeklinde bu hadisi te'vil etmek gerektiğini ileri sürmüştür.⁴⁶ Aliyyü'l-Kârî, Cürcânî (v. 816/1413) ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî (v. 508/1115) gibi âlimler **Mu'tezile**'nin bu iddialarına öncelikle bu hadisin sahih olduğunu meşhur seviyesinden aşağı olmadığını ve manevi mütevâtir derecesine ulaştığını söyleyerek cevap vermişlerdir.⁴⁷ Kâdî Ebû Bekir el-Bâkîllânî (v. 403/1012), bu hadisin sahih olduğu ve büyük günah işleyen şefaatin olacağı konusunda hüccet olduğunu ve bu hususta âlimlerin icmâ ettiğini belirtir.⁴⁸

Ayrıca **Ehl-i Sünnet** bu hadisi destekleyen “*Ben şefaatiimi ancak, ümmetinden büyük günah sahipleri için ayırdım, sakladım.*” ve “*Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır. Bütün peygamberler, bu dünyada isteyeceklerini istediler. Ama ben, ümmetime şefaati olmak üzere, isteğimi kıyamet gününe sakladım. Ümmetinden Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmadan ölen herkes, inşaallah benim şefaatiime nail olacaktır.*” şeklinde başka hadislerin⁴⁹ mevcut olduğunu sadece bu hadise tutunmanın yanlış olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰

Sonuç

Şefaati konusunda müfessirlerin görüşlerine baktığımız zaman öncelikle şefaatin Allah'ın iznine bağlı olmak üzere belli vasıfları taşıyan kimselere verilecek ilahi bir lütuf olduğu ve Hz. Peygamber'in ümmetine şefaati edeceği konusunda ittifak olduğudur. Ancak kimlere şefaati edileceği ve mü'minlerden tevbe etmeden ölen büyük günah sahibine şefaati olup olmayacağı konusunda **Mu'tezile** ve **Ehl-i Sünnet** arasında derin fikir ayrılıkları mevcuttur. **Râzî**, **Ehl-i**

⁴⁶ er-Râzî, *Tefsîr*, III, s. 66; er-Râzî, *eş-Şefâ'ati'l-Uzmâ*, s. 51; el-Kâdî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 690-691; 672.

⁴⁷ el-Kârî, Ali ibnSultân Muhammed, *Minehu'r-Ravdi'l-Ezher fîŞerhi Fıkhi'l-Ekber*, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, 1998, s. 276; el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Dâru'lKütüb'l- İlmîyye, I. bsk., Beyrût, 1998, s. 341; Akay, *İslam İncancında Şefaati*, s. 288.

⁴⁸ el-Bâkîllânî, *el-İnsâf*, s.165.

⁴⁹ Buhârî, “Da'vât”, 1; Müslim, “İman”, 334, 335; Tirmizî, “Da'vât”, 130; İbnMâce, “Zühd”, 37.

⁵⁰ er-Râzî, *Tefsîr*, III, s. 67; er-Râzî, *eş-Şefâ'ati'l-Uzmâ*, s. 51-52

Sünnet müntesibi bir müfessir olarak bu konuda şefaatin küçük ya da büyük günah işleyenlerin hepsi için Allah'ın dilemesine bağlı olarak gerçekleşeceğini söylerken, **Kâdî** şefaatin dolaylı olarak yok olduğu anlamına gelebilecek bir yaklaşımla ve çoğunlukla yaptığı gibi kavramlar ve kelimelerden hareketle sonuca ulaşmaya çalışmış ve mezhebinin beş temel ilkesinden birisi olan el-menzile beyne'l-menziletayn ilkesi gereği günahkâr Müslüman'ı fâsık olarak tanımlayarak imanla küfür arasında bir yere koymuş ve tevbe etmeden ölmesi durumunda şefaatten istifade edemeyeceğini söylemiştir. Bu konuda delil olarak sunduğu ve zalimlerden bahseden âyetlerde büyük günah işleyen mü'minleri de bu âyetlerin hitabına dâhil etmiş ve onların azaba uğratılacaklarını ifade eden bu âyetleri delil getirmiştir. Ancak bize göre **Râzî**'nin zalimlerden bahseden âyetleri Kur'an'ın kâfirler olarak nitelediğini belirtmesi ve bu konuda delil getirdiği âyet⁵¹ ve ayrıca büyük günah işleyerek bir defa zulüm işlemiş olsa bile iman dairesinden çıkmayacağı yönündeki görüş gerçeğe daha yakın görünmektedir. Kaldı ki büyük günah işleyen mü'minlerin hiç cezaya uğramayacağını söyleyen de yoktur. Onlar cezalarını çektikten sonra şfaat sayesinde cennete girebilirler. Bu nedenle büyük günah işleyene Allah'ın dilemesine bağlı olarak şfaat edilebileceğini savunan **Râzî** ve **Ehl-i Sünnet**'in görüşü daha kabul edilebilir görünmektedir.

Kâdî'nin bu konuya yaklaşımında Peygamberden gelen rivayetleri âhâd haberler oldukları gerekçesiyle reddetmesi ile ay'ın yarılması konusunda haberi vâhid'i delil kabul etmesi ve bunu caiz görmesi⁵² arasındaki çelişki dikkatimizden kaçmamıştır. Ayrıca salah-aslah anlayışı ile her açıdan kulun iyiliğine ve faydasına olanı yaratmayı Allah için zorun-

⁵¹ Bakara 2/254. وَ(الْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

⁵² el-Kâdî, Abdülcebbâr el-Hemedânî, *Tesbîtü Delâilün-Nübüvve* (thk. Abdülkerim Osman), Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1966, I, 55-58; el-Kâdî, *Tenzîhu'l-Kur'an*, s. 407.

lu görürken şefaatin Allah'ın dilemesine bağlı olarak gerçekleşeceği çok açık olan âyetler⁵³ karşısındaki takındığı tavır da bize göre tutarsız görünmektedir. **Mâtürîdî**'nin dediği gibi kul tevbe edip günahından bağışlandıktan sonra şefaate ne gerek var. Kaldı ki cennete girmeyi hak eden kullara ziyadesiyle ilahi lütufların olacağını bildiren âyetler⁵⁴ şefaatten bahsetmeden bunun yaratıcı tarafından ilahi bir lütuf olarak verileceğini çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Burada şunu da belirtelim ki elbette **Kâdî**'nin dediği gibi aslolan insanların kendi elleri ile yaptıklarıdır. Herkes yaptıklarından hesaba çekilecektir. Mutlak hikmet ve adalet sahibi olan Allah herkese yaptıklarının karşılığını tastamam verecektir.⁵⁵ Gerçek Müslüman şefaate güvenerek yaratıcıya karşı görev sorumluluklarını ihmal etmez. Tam tersine yaratıcıyı razı edecek ve onun lütfuna mazhar olacak davranışları yaparak üzerine düşen sorumlulukları yerine getirir ve âhirette de ilahi lütufları elde etmek için çabalar. Ancak insanların yaptıkları bazen onların kendilerini affettirmelerine yetmezken çoğunlukla da yaratıcının onlara verdiği mükafaatlar ve lütuflar sayesinde çok basit ve yetersiz kalır. İnsan ne kadar iyilik ve ibadet yaparsa yapsın hatadan ve günahlardan tastamam kendisini koruyamayabilir. Bu nedenle hem dünyada hem de âhirette Allah Teâlâ'nın bağışlamasına, affına ve rahmetine muhtaçtır.

Kaynakça

Abdü'lbâki, Muhmmmed Fuâd, *el-Mu'cenu'l-Müfehrası li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dâru'lhyâit-Türâsi'l- Arabî, Beyrut, Tsz.

Akay, Akif, *İslam İncisinde Şefaati*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya, 2012.

el-Bâkılânî, el-Kâdî Ebubekir b. et-Tayyib, *el-İnsâf fima yecibü i'tikâdühâ ve lâ yecûzu el-cehlühâ* (thk. Muhammed b. Zâhid el-Kevserî), el-Mektebetü'l-Ezhe-

⁵³ Meryem 19/87; Tâhâ 20/109; Enbiyâ 21/28, Sebe 34/23.

⁵⁴ Âl-i İmrân 3/57; Nisâ 4/152, 173; Fâtır 35/30; Kâf 50/35 vb.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/56; Fâtır 35/7.

- riyyelit-Türâs, Mısır, 2000.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, I. Bsk., Beyrût, 1998.
- Çelebi, İlyas, İslâm İnanç sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdulcebbar, Rağbet yay., İstanbul, 2002.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, *el-ibâne an Usûlid-Diyâne* (thk. Beşir Muhammed Uyûn), Mektebetü Dâri'l-Beyân, Dımeşk, 1990.
- Fîruzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kamusu'l-Muhît*, Müessesetür-Risâle, Beyrût, 2005.
- Gölcük, Şerâfeddin-Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Tekin kitabevi, Konya 1991.
- Ibn Fûrek, Muhammed b. Hasen, Makalatü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî (thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih), Mektebetüs-Sekâfetüd-Dîniyye, Kâhire, 2005.
- el-Kâdî, Abdülcebbar el-Hemedânî, *Tenzihü'l-Kur'an anî'l-Metâi'n*, Dârun-Nehdati'l-Hadîse, Beyrut, tsz..
- _____, *Müteşâbihü'l-Kur'an*(thk. Adnan Muhammed Zerzûr), Dârut-Türâs, Kahire, 1185.
- _____, *TesbitüDelâilün-Nübüvve*(thk. Abdulkerim Osman), Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1966.
- _____, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* (thk. Abdulkerim Osman), Mektebetü Vehbe, Kahire, 1996.
- el-Kâri, Ali ibn Sultân Muhammed, *Minehu'r-Ravdi'l-Ezher fi Şerhi Fıkhi'l-Ekber*, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, 1998.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitabü't-Tevhîd* (thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), Dârus-Sâdır, Beyrut, tsz.
- _____, *Te'vîlâtü Ehlis-Sünne* (Tefsîru'l-Mâtürîdî), (thk. Mecdî Bâsellüm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- _____, *ŞerhuFıkhi'l-Ekber* (neşr. İbrahim el-Ensârî), Katar, tsz..

- er-Râgib, *el-Müfredât fî ğarîbil-Kur'an*, I-II, Mektebetüs-Sekâfetü't-Dîniyye, Kâhire, 2005.
- er-Râzî, Fahreddin İbn Allâme Ziyâüddin Ömer, *Tefsîru'l-Fahrîr-Râzî* (Mefâtihu'l-Ġayb), I-XXXII, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1981.
- _____, *eş-Şefâ'ati'l-Uzmâ fî yevmi'l-Kiyâme*(thk. AhmedHicâzî es-Sakâ), el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 1988.
- el-Mağribî, Ali Abdulfettâh, *el-Fıraku'l-Kelâmiyye*, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1995.
- Topaloğlu, Bekir, “Âhîret” *md.*, *DİA*, TDV yay., İstanbul, 1988, I.
- Wensinck, Arent Jean-el-Bâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehrası li elfâzi'l-Hadîsin-Nebevî*; Çağrı yay., İstanbul, 1988.
- Yildirim, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, Işık Akademi yay. İstanbul, 2010.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Şefaati”, *DİA*, TDV yay., İstanbul, 2010, XXXVIII.
- Yücedoğru, Tefik, “Tekvin”, *DİA*, TDV yay, Ankara, 2011, XXXX.
- ez-Zemahşerî, Ebi'l-KâsımMahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ġavâmizit-Tenzîl ve Uyûn'l-Ekâvîl fî Vücûhit-Te'vîl* (thk. eş-Şeyh Adil Ahmed- eş-Şeyh Ali Muhammed), Mektebetü'l- Ubeykân, Riyad, 1998.
- _____, *Esâsü'l-Belâğa* (thk. Muhmmmed Bâsil Uyûnis-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.